

»Obči ocean« transcendentalnega idealizma

Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling: *Sistem transcendentalnega idealizma*. Prevedel in uvod napisal Tomo Virk.

Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2011. 367 str.

Matic Kocijančič

Mrzelova 46, 1000 Ljubljana

matickoco@gmail.com

Letošnji izid slovenskega prevoda enega izmed najpomembnejših del Friedricha Wilhelma Josepha Schellinga *System des transszendentalen Idealismus* (1800) je pravzaprav prvo v celoti prevedeno večje delo tega velikana nemškega idealizma in šele druga knjižna izdaja njegove misli v našem jeziku. Prvo, naslovljeno *Izbrani spisi*, smo dobili leta 1986; šlo je za dokaj standarden izbor tekstov, čeprav je pri Schellingu težko govoriti o možnosti »klasičnega izbora«, ki bi prikazoval razvoj njegove misli v odmerjenem pripovednem loku. Schelling je namreč mislec z izjemno razvejano filozofsko potjo, s katero si je prislužil naziv »filozofskega Proteja«. Čeprav je ljubil sisteme, jim ni prav dolgo ostajal zvest. Schellingova misel sicer ni nesistematična v smislu odsotnosti kakršnekoli sistemskosti, vendar imamo pri njej opravka z nasprotno skrajnostjo: bralec celotnega Schellingovega opusa je soočen s poplavo različnih sistemskih izhodišč in sklepov, ki nepremostljivo in vihravo sučejo njegova mnogoteri in mnogovrstna miselna obdobja. V tem tiči izvorni – ne pa tudi odločilni – vzrok shizofrenosti sodobnih presoj Schellinga, ki jih bom obravnaval v nadaljevanju.

Sistem transcendentalnega idealizma je odlično preveden, vendar prevajalski dosežek Toma Virka kar malce zbledi ob drugem njegovem prispevku k temu delu, izjemno bogati in obsežni uvodni študiji, ki šteje 116 strani in bi si tako po obsegu kot tudi po vsebini zaslužila samostojno knjigo. Kljub temu je dobro, da se to ni zgodilo, kajti prav v neposredni navezavi na *Sistem* se, kot bom skušal pokazati, skriva njen največji adut.

V uvodni študiji se Virk spoprime s široko paleto manj in bolj zahtevnih nalog. Prvič, kot se za uvod spodobi, poda pregled osnovnih potez Schellingovega življenja in dela. Drugič, oriše kontekst *Sistema transcendentalnega idealizma*, namreč kaj mu predhaja, kaj sledi in kakšen je njegov pomen. Tretjič, analizira konstelacijo nemškega idealizma – zgodovinske in idejne platforme za razumevanje Schellingovega opusa. Četrto, obravnava t. i. romantično pobudo, tj. vpliv romantike na nemški idealizem in Schellingovo delo. In petič, na različnih ravneh, predvsem pa z gledišča filozofije umetnosti, poskuša Schellinga (re)aktualizirati.

Oris Schellingovega življenja in pregled nemškega idealizma, ki ju lahko obravnavamo skupaj, sta izjemno dobrodošla. Gotovo gre za najbolj dovršeno strnjeno pripovedovanje zgodbe nemškega idealizma v slovenskem jeziku. Virk se osredini na zgodnji del razvoja tega filozofskega toka, pri čemer žaromete, navadno usmerjene v njegove superzvezdnike – Fichteja, Schellinga in Hegla –, uperi tudi v kopico njihovih manj znanih sodobnikov. Takšno ravnanje je v skladu z najnovejšimi raziskavami, ki se zvečine spopadajo z že dolgo ne več ustrezno, a še vedno močno zacementirano paradigmo Kant–Fichte–Schelling–Hegel. Čedalje bolj namreč postaja jasno, da so nekateri drugi misleci, ki jih je glavni tok zgodovino-pisja filozofije odplaval v skupni predal »stranskih likov« nemškega idealizma, pomembno sooblikovali njegove temeljne poteze.

V družbi Kanta, Reinholda in Fichteja, ki jih Virk obravnava v poglavju o Schellingovih »neposrednih filozofskih očetih«, se tako znajde tudi Friedrich Heinrich Jacobi. Virk mu pripiše dosti večji pomen, kot je to v navadi, kar ugotavlja tudi sam. Temeljni izziv, ki je izoblikoval miselne poti Fichteja, Schellinga in Hegla, sta bila po njegovem Jacobijevo »opozarjanje na dualizem Kantove teorije, ki ne more zares utemeljiti vednosti kot neprotislovn«, in »privzetje nepogojenega, nadnaravnega – pri idealistih to postane *absolut* –, ki je dostopen le *neposredno*, prek *vere* oziroma razodetja, saj je pred vsako vednostjo, ker jo šele utemeljuje, in je pravzaprav tisto, kar bi najbolj upravičeno imenovali *realno*« (Virk 24).

Ta prva in nenavadna poteza teksta že napoveduje njegovo osrednjo tendenco: izostriti tisto linijo v nemškem idealizmu, ki je bila v našem prostoru – in do neke mere pravzaprav povsod – izrazito zapostavljena predvsem zato, ker idealizem trga iz predpostavljenega horizonta njegovega razvoja in preseganja nastavkov razsvetljenske misli ter ga postavi v drugačno naracijo, v kateri imajo eno izmed osrednjih vlog protirazsvetljenske ideje romantične Nemčije. Z ugibanjem o tem, iz katerih ideoloških predpostavk izhaja (še vedno navzoč) strah pred omadeževanjem razsvetljenskih oaz idealizma, se v tej recenziji ne bom izčrpno ukvarjal. Recimo samo, da je pri protirazsvetljenskem toku, ki ga mnogi še vedno uvrščajo med kontroverzna in celo nevarna filozofska izročila (prim. Berlin, »Counter-Enlightenment«), veljalo za najbolj sporno njegovo koncipiranje mišljenja kot nečesa nezadostnega, nečesa, kar ne more rešiti temeljnih filozofskih dilem, ampak nujno potrebuje nekaj, kar mu predhaja in ga šele vzpostavlja; pri Jacobiju je to vera, razumljena v povsem religioznem smislu. Glede na to, da se je nekaj močnih filozofskih tokov, ki so izšli iz mladohegeljanskih krogov in imajo še zdaj velik vpliv na interpretiranje idealizma, dogmatsko zaobljubilo ultimatu ateizma, je želja po prezrtju njegovih protirazsvetljenskih razsežnosti vsekakor malce razumljivejša.

Splošno mnenje, ki so ga o Schellingu izoblikovali najvplivnejši tokovi postidealistične misli (in ki je zato našlo svoje mesto tudi v učbenikih), se glasi nekako takole: *Schelling je bil čudežni deček, ki je odrasel v nekaj dosti manj čudežnega, preveč navdušenega nad čudežnim.*

Virk se sicer bolj ukvarja z mladim Schellingom, kar mu veleva časovni okvir *Sistema*, vendar v nasprotju z ustaljenim prepričanjem v celotni Schellingovi misli vidi trdno jedro kontinuitete. Gre za idejo, »da je človek odpadel od absoluta, od prvotne brezšivne identitete kot svojega izvira, in da ga zato zaznamuje nepotešljivo hrepenenje po vrnitvi nazaj v prvotno celoto« ter da »filozofija ni iz tega zornega kota nič drugega kot izraz tega hrepenenja« (Virk 33). Ta lok, ki ga Virk potegne od mladega do poznega Schellinga, je brez dvoma drzen.

Če želimo zgodbo Kant–Fichte–Schelling–Hegel povedati brez epizode, v kateri imajo ključno vlogo religiozna vprašanja, je prvo, kar moramo prezreti, pozni Schelling: v zadnjem obdobju se je ta mislec namreč največ ukvarjal z vprašanjem mitologije in razodetja ter »spekulacijami o Bogu pred stvarjenjem« (Bowie). Po drugi strani je kvaliteta Schellingovih berlinskih predavanj, ki tvorijo glavnino njegovega poznega opusa, izjemno vprašljiva. Na svojih zadnjih velikih nastopih je imel morda največje, gotovo pa najpomembnejše občinstvo v svojem življenju, toda pozitivnih odzivov nanje skorajda ni bilo. Celo Kierkegaard, ki mu ne moremo očitati kakega velikega odpora do prepletanja filozofskega mišljenja in vere, je v zvezi z berlinskimi predavanji zapisal: »Popolnoma sem obupal nad Schellingom,« in: »Schellinga še vedno imeti za filozofa – to je najbolj neumna stvar, ki bi jo lahko storil« (Bowie 3). Tudi sodobna religiozna misel je do Schellinga kot religioznega filozofa zvečine precej zadržana, čeprav so med nekaterimi raziskovalci še vedno žive njegove ideje o »filozofski religiji« (prim. Wirth 233).

Drug – in za nas bolj pomemben – problem pa je, da interpreti pri nobenem drugem idealistu ne postavljajo tako močnega poudarka na ločnico med zgodnjim in poznim obdobjem kot prav pri Schellingu.

Žilavo vztrajanje pri ostrem razločevanju med obdobji izžareva že Engelsov pamflet proti Schellingu, ki so ga spodbudila prav berlinska predavanja. »Lahko samo obžalujemo, da se je takšen človek ujel v pasti vere in nesvobode«, uzrl »fatamorgano absoluta« in je le še »prerok, pijan od Boga«, zapiše Engels in nostalgичno doda: »Ko je bil mlad, je bil drugačen« (Engels, »Anti-Schelling«). Engelsov motiv za te ostre besede je precej jasen, in sicer tudi v luči njegove pogosto navajane izjave, da je na Schellingova predavanja prihajal »brant grob velikega moža pred skrunjenjem« (Hunt 45–46). Veliki mož je seveda Hegel, in pozni Schelling je bil po Engelsovem prepričanju le še zadnja prepreka pred popolnim

zmagoslavjem Heglove misli, ki »živi na govorniških odrih, v literaturi in med mladimi«, medtem ko Schelling »pušča skoraj vse svoje poslušalce nezadovoljne«. Čeprav je iz navedenega besedila očitno, da je imel Engels precejšnje težave z razumevanjem Schellinga (in tudi Hegel najbrž ne bi bil pretirano navdušen nad idejnim horizontom svojega apologeta), je njegova diagnoza popolnoma ustrezna. Triumf Heglove misli nad Schellingovo kritiko je zgodovinsko dejstvo. Vprašanje pa je, ali tudi filozofsko.

Andrew Bowie, eden izmed največjih sodobnih poznavalcev Schellinga, je prepričan, da s tem ni tako. V svoji odmevni monografiji *Schelling and Modern European Philosophy* postavi trditev, da je ena izmed prvih točk za reaktualizacijo Schellinga – poleg številnih aplikacij njegove filozofije identitete, predvsem pa *Naturphilosophie*, ki je tako ali tako zaznamovala skoraj vse poznejše filozofije narave (prim. Hamilton) – prav njegovo razkritje Heglovih pomanjkljivosti. Pri tem se Bowie načrtno odpove razpravljanju o Schellingovi tematizaciji religioznega, v kateri ne vidi filozofskega presežka. Prizadeva si predvsem za rehabilitacijo specifičnega nabora »Schellingovih poznih idej, ki nas še vedno zavezujejo«; po njegovem mnenju gre za ideje, ki »razkrivajo, da metafizika, kakršno je zagovarjal Hegel, ni mogoča«.

Virk sicer obravnava odnos Schelling–Hegel, vendar predvsem skozi premislek o njunih skupnih potezah, ki jih prepoznava v procesu Schellingove »anticipacije Hegla«. Antagonizem, ki ga izpostavlja Bowie, torej ni osrednja gonilna sila Virkovega prizadevanja za Schellingovo reaktualizacijo. Čeprav se Virk ne more izogniti Bowieju, se ta kot referenca pojavi v nekem drugem kontekstu: v kontekstu *umetnosti* (Virk 110).

V razdelku »Zakaj sploh?«, na prvih straneh uvodne študije, Virk namreč utemlji izid Schellingovega *Sistema transcendentalnega idealizma* v zbirki *Labirinti*, ki je namenjena predvsem teoretskemu okolišu literature, z ugotovitvijo, da je Schelling po krivici zapostavljen v estetskem diskurzu našega prostora. S tem ko primarno kvaliteto *Sistema* postavi v domeno filozofije umetnosti, na neki način že napove temeljni poudarek svoje interpretacije Schellingovega dela.

Ta poudarek ni samovoljen, ampak vznikla iz skrbne analize *Sistema*. Kot ugotavlja Virk, so bile vse druge teze in teme *Sistema* zasnovane ali vsaj nakazane že v zgodnejših Schellingovih spisih. Zares izviren element tega dela je torej prav in zgolj vrednotenje umetnosti, ki jo Schelling kot ultimativni presežek transcendentalne misli postavi nad samo filozofijo. Gre za nenavadno intenziven poudarek, pa ne le glede na spekter prvakov nemškega idealizma, ampak tudi glede na opus samega Schellinga, ki je to stališče v nadaljevanju svoje filozofske kariere sicer dodobra omeščal.

Virk ne skriva navdušenja ob plemenitih nazivih, ki jih umetnosti podeljuje Schelling, še bolj pa ga vznemirja način izvedbe tega *kronanja*. To se

namreč ne zgodi po kakem pretirano logičnem sosledju skrbne argumentacije. Schelling sicer govori o umetnosti na splošno, vendar poezija – tu spet umanjka prepričljiv argument – v njej zavzema prav posebno mesto. Filozofija, pravi Schelling, in »vse znanosti, ki jih vodi proti popolnosti«, se bodo »po svoji dovršitvi kot prav toliko posamičnih tokov stekle nazaj v obči ocean poezije, iz katerega so izšle«. Zdi se, da Schelling pri tem zamolči ključno »pobudo«, ki je bila zanj in za njegove sodobnike samoumevna. Po Virkovem prepričanju je to *romantika*.

V poglavju »Romantična pobuda« Virk v barviti pripovedi o prigodah jenskega romantičnega kroga, v kateri ne manjka številnih očarljivih anekdot, natančno predstavi tudi razmerje med filozofijo in poezijo, kot so ga vsak po svoje – in v marsičem usklajeno – mislili Hölderlin, Novalis in Friedrich Schlegel. Pri tem pokaže, da je bil nespregledljiv delež idej, ki jih navadno pripisujemo izvirnim, samostojnim izpeljavam Schellinga in Hegla, v zasebnih zapisih in dopisovanju romantične trojice izražen že dosti prej, preden sta jih javnosti v svojih publikacijah predstavila oba filozofa. Svojo tezo podkrepí tako z navedki avtorjev kot tudi s podobnimi sklepi dveh izmed največjih sodobnih strokovnjakov za nemški idealizem, Manfreda Franka in Fredericka C. Beiserja.

V tem oziru bode v oči predvsem predzgodba Schellingovega vrednotenja poezije v *Sistemu*. Romantiki – zlasti Friedrich Schlegel – ovir filozofskega mišljenja, ki jih je zmožen preseči pesniški uvid, niso mislili le prej, temveč tudi mnogo radikalneje kot Schelling. Glede na to, da jih poznamo predvsem kot genialne pesnike in da so njihovi filozofski naporí, ki so jih zvečine skrivali pred očmi javnosti, dosegli zavidljivo raven, Virk ne more mimo tematizacije »odpovedi filozofiji zavoljo poezije«. Zdi se, da je prav ta motiv, ki ga je v nekem trenutku premišljeval celoten jenski krožek, spodbudil ključne teze Schellingovega *Sistema*.

Virk vpelje ustrezen razdelek svoje študije z analizo znamenitega »Najstarejšega programa sistema nemškega idealizma«, iz katerega je po njegovem mnenju tako strukturno kot idejno mogoče potegniti močne vzporednice s *Sistemom transcendentalnega idealizma*. V enigmí, ki zagrinja natančne avtorske deleže v tem skupnem mladostnem podvigu Hölderlina, Hegla in Schellinga, pa lahko hkrati vidimo zgovoren alegorični prikaz Virkove osnovne poante.

Njegova središčna intenca namreč ni vzpostavitev alternativne zgodovine, v kateri bi bili vsi osrednji dosežki nemškega idealizma že leta prej, preden so jih formulirali filozofi, kot rezultat postranskih hobijev zapisani v žepnih beležkah romantičnih literatov, ki so se sicer raje posvečali bolj pomembnim rečem od filozofije. Tudi ne postavlja nove paradigme, npr. Kant–Reinhold–Jacobi–Fichte–Hölderlin–Novalis–Schlegel–Schelling–

Hegel, tako da bi morali potem vsakemu od naštetih mislecev natančno odmeriti zasluge za prvi oris kake izvirne zamisli v razvoju nemškega idealizma od A do Ž. Nasprotno, Virk želi s svojim prikazom pretrgati s togostjo umetnih prikazov, ki poskušajo žanrsko ali ideološko izolirati vrhove obdobja, v katerem je vsaka markantna ideja hitro preseгла okvire svoje izvorne postavitve in za katerega je značilno in usodno prav to, kar je znalo in uspelo bivati skupaj. To Virk imenuje »zgodnjeromantična konstelacija«; v mislih ima poteze časa, ki jih ne določajo »individualni nazori«, temveč gre, »gledano v celoti in ob zanemarjanju specifik«, za »skupen zgodnjeromantičen pogled« (Virk 97). V tem oziru se Virk povsem približa sklepom eruditskega raziskovalnega dela Dietra Henricha, čigar osrednji pojem je prav »konstelacija« (Prim. Henrich). Fenomen »kulturne scenec«, kulturnega prostora, v katerem vsi spremljajo vse in se vsi odzivajo na vse, najbrž nikdar v zgodovini ni bil tako intenziven in skoncentriran kot v romantični Nemčiji. Vrhovi tega obdobja imajo svoj izvir prav v prepletu filozofskih, umetniških in duhovnih vrenj ter pripravljenosti glavnih akterjev na njihovo eruptivno soočenje.

Z Virkovim uvodnim besedilom smo torej dobili prvi strnjen in celovit pregled ključnih nastavkov nemškega idealizma ter njegovo postavitev v širši družbeni in kulturni kontekst. Tekst predvsem zasleduje duha časa s ponižnostjo rado-vedne in nenasilne interpretacije, ki pa kljub svoji previdnosti – in morda prav zaradi nje – obrodi nekaj izvirnih uvidov. Čeprav je to tekst o Schellingu, zaradi svoje širine funkcionira kot celovit prikaz obdobja. Virk bralca hkrati ves čas opozarja na »vijuge poravnanih poti« in ga v bogatih opombah napotuje na ustrezna referenčna besedila.

Največja odlika Virkove študije je pristen stik s časom nemškega idealizma in ne le želja vpreči ga v sedlo časov, ki prihajajo. Glede na to, da v našem prostoru še vedno prevladujejo popularni marksistični in psihoanalitski prikazi (in prikazni) tega obdobja, ki mu interpreti prepogosto vsiljujejo vlogo nekakšne ultimativne podstati za najrazličnejše sodobne miselne tokove s precej vprašljivim deležem idealistične dediščine, je Virkov izdelek še toliko pomembnejši; govorimo lahko o prelomnem tekstu.

LITERATURA

- Berlin, Isaiah. »The Counter-Enlightenment«. *The Proper Study of Mankind: An Anthology of Essays*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2000.
- Bowie, Andrew. *Schelling and Modern European Philosophy*. London: Routledge, 1993.
- Engels, Friedrich. »Anti-Schelling«. *Marx/Engels Collected Works (MECW)*, 2. New York: International Publishers, 1975. Dostopno tudi na spletnem naslovu: <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1841/anti-schelling/ch05.htm> (dostop 11. 5. 2012)

- Hamilton, Ian. *Philosophies of Nature after Schelling*. London: Continuum, 2006.
- Henrich, Dieter. *Konstellationen: Probleme und Debatten am Ursprung der idealistischen Philosophie (1789-1795)*. Stuttgart: Clett-Cotta, 1991.
- Hunt, Tristram. *Marx's General: The Revolutionary Life of Friedrich Engels*. New York: Henry Holt and Co., 2009.
- Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph von. *Sistem transcendentalnega idealizma*. Prevedel in uvod napisal Tomo Virk. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2011.
- — —. *Izbrani spisi*. Ljubljana: Slovenska matica, 1986.
- Virk, Tomo. »Umetnost kot 'za filozofa tisto najvišje': Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling in Sistem transcendentalnega idealizma«. Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph von. *Sistem transcendentalnega idealizma*. Prevedel in uvod napisal Tomo Virk. Ljubljana: Literarno-umetniško društvo Literatura, 2011.
- Wirth, Jasno M. *The Conspiracy of Life – Meditations on Schelling and His Time*. Albany: State University of New York Press, 2003.

Maj 2012